

Zusammenfassung

In dem vorliegenden Artikel wird die Geschichte der Minderheitenunion Federal Union of European Nationalities (FUEN) in den Jahren 1969-1978 untersucht. Ausgehend von der dänischen Minderheit in Südschleswig und der deutschen Minderheit in Nordschleswig wird der Frage nachgegangen, warum die beiden Minderheiten in diesem Zeitraum an der Arbeit der Minderheitenunion FUEN teilnahmen. Welche Ambitionen und Ziele hatten sie? Anhand von Quellenmaterial aus mehreren Archiven im deutsch-dänischen Grenzland wird deutlich, dass die dänische und die deutsche Minderheit einen wesentlichen Anteil an der Arbeit in der Minderheitenunion FUEN hatten, vor allem nach dem Rücktritt des langjährigen FUEN-Generalsekretärs Povl Skadegård. Die dänische Minderheit hatte Interesse an der Mitarbeit, da sie eine gefühlte Verpflichtung zur Verbesserung der Rechte anderer Minderheiten hatte. Für die deutsche Minderheit galt dies ebenso, doch trat dies in den Hintergrund, da die deutsche Minderheit auch Perspektiven in den europäischen Ambitionen der Minderheitenunion FUEN sah. Die Ambitionen und Ziele der beiden Minderheiten erfüllten auch den Bedarf einer neuen Zielsetzung im deutsch-dänischen Grenzland, die aufgrund historischer Ereignisse notwendig war.

I landflygtighed – sønderjyden Søren Outzens flugt fra tysk militærtjeneste under 1. verdenskrig

AF LISBETH AAGAARD LYKKE

Den 4. september 1916 slap Søren Outzen fra Ellum ved Løgumkloster uset over den daværende grænse mellem Danmark og Tyskland ved Klaaby syd for Ribe. Det skete fra hjemmet i forbindelse med en orlov fra den tyske militærtjeneste, hvorunder han besluttede at desertere. Det førte til flere års landflygtighed først i Kærbo ved Ribe, dernæst i Norge og senere på Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby ved København, før han kunne vende hjem til Sønderjylland i foråret 1919. Artiklen er et kommenteret kildeuddrag, som bygger på hans publicerede erindringer i *Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltageres Aarbog* fra 1948 suppleret med gengivelser fra hans breve til hjemmet i perioden 1915-1919, som befinder sig i privat eje.

Indledning

Ved 1. verdenskrigs udbrud i 1914 var Sønderjylland en del af Det Tyske Kejserrige, og de sønderjyske mænd var derfor militærpligtige på lige fod med resten af rigets indbyggere uagtet deres nationale tilhørsforhold. Den dansksindede Søren Outzen fra Ellum ved Løgumkloster blev således i en alder af 19 år indkaldt til militærtjeneste i efteråret 1915. I lægdsrullen fra Tønder Landråd kan man se, at han indtrådte i tjeneste den 2. november 1915 i enheden 2. Ersatz-Bataillon, Infanterie-Regiment 84, i Husum i det vestlige Slesvig.¹ Efter gennemført uddannelse i Husum blev han som menig soldat sendt til et rekrutdepot på østfronten, hvor han ankom til Vilnius, hovedstaden i Litauen, den 24. maj 1916. Efter en måneds tid i rekrutdepotet blev Søren Outzen syg med tyfus og indlagt på et lazaret i Vilnius og senere overflyttet til et lazaret i den næststørste by i Litauen, Kaunas.² I midten af august 1916 var han så meget i bedring, at han var i stand til at rejse hjem på to ugers rekreationsorlov. Han rejste derfor den lange vej fra Litauen hjem til Ellum. I sine erindringer i *Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltageres Aarbog* (DSK Aarbog) fra 1948 skrev han om de stærke

indtryk, han fik ved at se de mange troppetransporter til østfronten, som han mødte på rejsen hjem: "Det gjorde et stærkt indtryk på mig på hjemrejsen at se de modgående transporter til fronten. Jeg havde allerede fået nok af frontluften og kunde ikke tænke mig atter at skulle med den vej".³ I forbindelse med orloven deserterede han og flygtede over grænsen til kongeriget Danmark.

Søren Outzen var blot én af mange sønderjyder, der deserterede fra tysk krigstjeneste 1914-1918. Ifølge historiker Svend Falkner Sørensen var der op imod 2.500, der deserterede i perioden, hvilket svarede til cirka 8 % af de indkaldte sønderjyder og cirka 1,5 % af den samlede befolkning i området. Heraf var der flest desertører, mindst 2.000 personer, fra Haderslev kreds, der med grænse til Danmark var den folkerigeste og den mest dansksindede kreds. Fra Tønder kreds, som Søren Outzen kom fra, var der kun cirka 198 personer, der deserterede i perioden 1914-1918.⁴ Svend Falkner Sørensen tager med sin specialeafhandling fra Aarhus Universitet i 1987, *Fahnenflucht? En undersøgelse af de dansksindede desertører i Nordslesvig under 1. verdenskrig*, emnet under grundig behandling med et omfattende kildemateriale. Han opridser efterfølgende resultaterne fra sine studier i en bog udgivet i 1989 samt i artiklen "Pligtens tunge bud eller faneflugt?", som udkom i hovedværket om Sønderjylland under 1. verdenskrig, *Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918*, redigeret af Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen i 2006. Ifølge ham eksisterer der mange beretninger om, hvordan flugten over grænsen til Danmark foregik, og Søren Outzens erindringer i *DSK Årbog 1948* er blot ét af mange bidrag til en erindringslitteratur med beretninger om soldaternes farefulde flugter. Med udgangspunkt i Søren Outzens erindringer i den nævnte årbog samt hans breve til hjemmet i perioden 1915-1919 redegør artiklen for Outzens oplevelser fra faneflugten i september 1916 og frem til hjemkomsten til Sønderjylland i april 1919.

Flugten over grænsen

Vel hjemme hos familien i Ellum under rekreationsorloven i august 1916 besluttede Søren Outzen sig for at desertere, når muligheden bød sig: "Under orloven spekulerede jeg [...] på at forsvinde over grænsen mod nord. Men jeg så det på til orlovens sidste dag og aften".⁵ Han brugte altså orloven til at planlægge sin flugt og ventede til den allersidste orlovsdag med at gøre alvor af sagen. Dagen oprandt søndag den 3. sep-

På billedet ses Søren Outzen (1896-1974) iført Det Tyske Kejserriges uniform sammen med forældrene, Pauline og Carsten Outzen fra Ellum ved Løgumkloster. Fotograf: Ukendt. Foto: Privateje.

tember 1916, hvor han ikklædte sig sin uniform for at lade som om, at han planmæssigt ville møde til genoptagelse af tjenesten i Kaunas i Litauen:

For et syns skyld tog jeg dog i uniform af sted med toget til Bredebro. Det var den 3. september. På stationen dér spurgte en anden feltgrå mig, hvor jeg skulde hen. Svaret måtte jo lyde: til østfronten. Godt, sagde han, så kan vi følges ad til Hamborg. Han skulde blot lige ind på restaurationen, inden toget fra nord kom.⁶

Søren Outzen beskriver sin videre færd på flugtruten:

I mellemtiden forsvandt jeg fra stationen og gik tilbage til en plantage ved Ellum, hvor mit civiltøj var blevet bragt hen. Spændingen var nu over mig. Mistanken lurede jo alle vegne. Tøjet fandt jeg, skiftede til civilt, men var nær ikke kommet godt over Brede å, da der var over-svømmelse, og en provisorisk mergelbanebro, jeg havde tænkt at skulle benytte, var bortført af strømmen. Men på en slags sivbro, som havde stuvet sig sammen omkring den forsvundne bros pæle, kom jeg dog over. Lidt våd om sokkerne blev jeg og var stadig meget mat i knæene efter sygdommen, så jeg ikke engang var i stand til at springe over grøfterne, men måtte kravle over dem. Den første aften nåede jeg derfor ikke videre end til Gasse hede, hvor jeg logerede i en stak ragnings, medens regnen begyndte at sile ned. Den næste morgen tog jeg videre over markerne. Heldet var med mig. Jeg mødte ingen undervejs og nåede ved middagstid til Lundsmark. Her gemte jeg mig i en kornskov til om aftenen og fik fra dette gemmested et godt og tiltrængt overblik over grænsens forløb og vagtskifterne.⁷

Den 4. september 1916 omkring 22-tiden sneg Søren Outzen sig over grænsen ved Klaaby syd for Ribe:

Efter mørkets frembrud sneg jeg mig så ad grøfterne mod grænsen ved Klaabygaard, lå under en busk, da en vagtmænd med hund passerede forbi i ca. 5 m's afstand. Mit hjerte bankede så højt, at vagtmænd næsten måtte kunne høre det. Men det gik godt. De resterende godt 100 m kravlede jeg gennem lyngen og kom uset over grænseskellet. Og glad og let om hjertet var jeg. Jeg valgte friheden og havde nu fået den.⁸

Flugten over grænsen var ikke ufarlig. Der ses i de lokale aviser flere notitser og bemærkninger om tilfangetagne desertører, der risikerede livet under flugten, hvis de løb ind i grænsevagterne. Outzens flugt

Tyske militære grænsevagter ved grænsen ved Klaaby april 1917. Fotograf: Ukendt. Foto: Ribe Byhistoriske Arkiv.

endte hos gårdejer Marius Hansen Tobiasen (f. 1870) i Kærbøl ved Ribe. Ifølge folketællingen foretaget den 1. februar 1916 bestod husstanden på daværende tidspunkt af Marius Hansen Tobiasen, hans hustru Marren Tobiasen (f. 1876) og deres fælles søn Peter Tobiasen (f. 1912). Derudover boede Marius Hansen Tobiasens børn fra et tidligere ægteskab på ejendommen, nemlig datteren Birthe Tobiasen (f. 1899) og sønnen Tobias Tobiasen (f. 1902). For at hjælpe til med arbejdet på gården boede også tjenestekarlen Mathias Johansen (f. 1897) sammen med familien.⁹ Ifølge Svend Falkner Sørensen tog de fleste desertører arbejde på

en gård efter flugten over grænsen. For de flestes vedkommende ofte tæt på grænsen, inden for en afstand på cirka 20 km. Årsagen hertil var sandsynligvis, at mange desertører ofte havde bekendte tæt på grænsen, ligesom de gerne ville blive så tæt på hjemstavnen som muligt i forhold til at holde kontakt med familie og venner.¹⁰

Søren Outzen tog altså også ophold tæt på grænsen. Det indebar en risiko for at provokere tyskerne og dermed risikere repressalier mod familien hjemme i Ellum eller i værste fald udgøre en sikkerhedsrisiko for Danmark i forhold til tyskernes krav om udlevering af tyske statsborgere.¹¹ Det var derfor heller ikke uden risiko for familien syd for grænsen at modtage breve fra ham som deserteret. Derfor underskrev han de første breve hjem med navnet "S. Ovesen" samt "eders Ven S." og senere "Severin"¹² samt dæknavnet "Knud Lykau".¹³ Han skrev til lige i et brev til familien, at han af en unavngiven bekendt, der befandt sig i Ribe nord for grænsen, var blevet advaret mod at skrive breve til en anden bekendt i Ribe: "For nogle dage siden fik jeg brev fra N.N. fra et ophold i Ribe. Han advarede mig imod at skrive til M. Det var ogsaa dumt af mig. Han kommer igen til Ribe. Så vilde jeg gerne tale med ham".¹⁴ Det tyder på, at der bestod et netværk af – formodentlig deserterede – sønderjyder nord for grænsen, der forsøgte at holde kontakten, men at det var risikofyldt.

I de første breve hjem efter flugten over grænsen henviste han til, at han skulle hilse fra "dem i Sønder Farup". Han fortalte ligeledes om "W", der i 1916 havde taget sin studentereksamen og nu studerede i København: "Forrige søndag var jeg på besøg i S. Farup. Jeg skulde hilse så mange gange og komme snart igen. W. har taget sin studentereksamen og slider nu i det i Kongens København".¹⁵ Bekendtskabet i Sønder Farup blev nævnt i flere breve uden navns nævnelser, og det var først i 1918 efter afslutningen af krigen, hvor Søren Outzen var på højskole i Kongens Lyngby tæt ved København, at bekendtskabet med familien Iversen kunne afdækkes:

På søndag bliver der vel også tid til at aflægge V. Iversen et besøg. Jeg har ikke set ham siden forrige jul. Han gør gode fremskridt. For tiden assisterer han på Kommunehospitalet. Det er ellers vanskeligt at tage den medicinske doktorgrad nu for tiden. Der er så stor tilstrømning til dette fakultet. Kanske er det ikke så galt, når han omsider bliver færdig. Det har vist ikke været let for dem i Farup de sidste år. De har jo alle deres penge i tyske banker. I hvert fald klagede de sig, da jeg var der forrige vinter, og det er vel ikke bleven bedre siden.¹⁶

I citatet henviste han til V. Iversen, der studerede medicin i København. Det drejer sig højst sandsynligt om Vilhelm Christian Iversen, som ifølge slægtsforsker og lokalhistoriker Bent E. Beim i 1911 flyttede med sin familie fra Løgumkloster til Sønder Farup ved Ribe, fik sin studentereksamen fra latinskolen i Ribe og i 1916 studerede medicin i København.¹⁷ Ifølge folketællingen fra 1916 fra Vester Vedsted sogn, hvori Sønder Farup ligger, boede den dengang 20-årige latinskoleelev Vilhelm Iversen (f. 1896) sammen med sine forældre og endnu en latinskoleelev, der sandsynligvis havde lejet et værelse hos familien og været studiekammerat til Vilhelm Iversen, på adressen.¹⁸ Vilhelm Iversens datter, Annemette Groth, født Iversen, fortalte i en senere erindring om årsagen til, at familien flyttede til Danmark: "Min far Wilhelm Iversen var født i Løgumkloster i 1896. Da Sønderjylland på det tidspunkt hørte til Tyskland, gik far flere år i tysk skole. Da han var 12, blev han sendt til Ribe for at kunne komme i dansk skole".¹⁹

Hvordan familien Outzen og familien Iversen præcist kendte hinanden, vides ikke. Søren og Vilhelm var født samme år, men de må have gået i hver sin skole i henholdsvis Ellum og Løgumkloster. I det lille lokalsamfund må deres familier imidlertid have mødt hinanden. Vilhelms far, Marius Sofus Iversen, var indtil flytningen i 1911 manufakturhandler i Løgumkloster,²⁰ og Søren far har formentlig som andre folk fra oplandet handlet her. Bekendtskabet mellem familierne Outzen og Iversen gav sandsynligvis kontakten til familien Tobiasen, som Søren Outzen endte hos efter flugten over grænsen i september 1916. I breve hjem til familien i Ellum betegnede han dem som gode mennesker, da "Han er en udmærket mand. Konen har i sin tid været på Børkop Højskole".²¹ Henvisningen til Børkop Højskole refererer til traditionen for, at sønderjyder under det preussiske overherredømme ofte kom på danske højskoler. Disse ophold udgjorde et vigtigt led i opretholdelsen af den danske kultur syd for grænsen.

Som tjenestekarl hos familien Tobiasen arbejdede Søren Outzen ved landbruget, mens kroppen kom sig helt efter tyfus sygdommen:

Her hos os er der travlt i denne tid. Vi har lige fået kornet ind. Netop 150 læs. Hveden har vi sæt, det er helt ude ved det nye dige. [...] Vi er kun to karle og så en nylig konfirmeret søn. Så der er meget at bestille nu i efterårstravlheden. Til vinteren bliver jeg nok her. Jeg er nu kommen godt til kræfter. [...] Mit ben er også i stand nu. Jeg er lige så rørig, som i kendte mig for et år siden. Heller ikke har jeg tabt mit humør.²²

Samtidig med Søren Outzens ansættelse overtog Marius Hansen Tobiasen Gredstedbro Kro, hvilket gav ekstra arbejde for tjenestekarlene i form af arbejde med jorden og besætningen på kroen samt ekstraleverancer af hø og korn til kroen fra gården i Kærbøl: "Marius interesserer sig heller ikke videre for driften. Han vil heller handle. Han har købt Gredstedbro Kro. Der får vi så lidt at rage i til vinter med hø- og halmlevering".²³ I nekrologen over Marius Hansen Tobiasen i Ribe Stifts-Tidende den 14. november 1950 bekræftedes det, at gårdmanden havde stor interesse for handel, idet han senere i livet blev sparekassedirektør i Landbosparekassen i Ribe:

Det var vel ikke sunget over Marius Tobiasens vugge, at han skulde blive sparekassedirektør i Ribe. Han var født i Farup i en god solid bondeslægt, og han fulgte slægtens traditioner og blev landmand, men side om side med landbruget dyrkede han handelen, og han blev kendt som en dygtig og reel handelsmand.²⁴

Marius Hansen Tobiasens manglende interesse for gårdens drift gjorde Søren Outzens arbejdskraft samt erfaring fra landbruget yderst kærkommen. Samtidig med, at hans arbejdskraft var efterspurgt på gården nord for Kongeåen, spurgte han i breve hjem til familien i Ellum bekymret til familien derhjemme, idet de manglede en karl til at løfte de daglige opgaver på gården: "N.B. Har i fået en karl. Jeg har set eders annonce".²⁵

Rejsen til Norge

Søren Outzen tjente som karl på gården i Kærbøl indtil den 19. marts 1917. Ifølge hans erindringer i *DSK Aarbog 1948* forlod han pladsen "efter privat henstilling",²⁶ hvilket kan betyde, at han er blevet advaret om farligheden ved sit ophold så tæt på grænsen til Tyskland. Han er i hvert fald bekymret for gårdens nærhed til grænsen: "På grund af det nære, urolige naboskab forlod jeg denne plads".²⁷ Han lånte 50 kr. af Marius Tobiasen for at rejse til Norge.²⁸ Han rejste sandsynligvis til Oslo via Sverige, da ubådskrigen mellem Tyskland og England kulminerede i 1917 og betød, at skibe mellem blandt andet Danmark og Norge risikerede at blive sænket. I sine breve hjem fortalte han, at han rejste fra Oslo med Bergensbanen til Bergen. I Bergen steg han på et dampskib til Stavanger, og lørdag den 24. marts ankom han til sin nye plads hos gårdejer Gabriel Nærland på gården Nesheim ved Nærbø på St. Jæde-

ren. Gården Nesheim var en af de største gårde på Jæderen med 35 malkekøer og 8 arbejdsheste. Søren Outzen beskrev i malende vendinger sit møde med det anderledes barske landskab:

Jeg har nu slået mig ned i en afkrog af Norge. Måske er der bare afkroge hertilands. Eller er det mig, der finder på. Landet er jo i sin helhed umådelig stort og øde. I sådant et gråt stormvejr, som vi har i dag, ser det dobbelt trist ud. Her har vi intet fjeld; men dog masser af sten og hede. Det er et lavland mellem fjeldet og havet. Der er ikke så langt til begge dele. "Jæderen" kaldes landet. Det ligger syd for Stavanger og følger Norges s.w. kyst langs fjeldene. Efter sigende skulde det være Norges frugtbareste land. Det er heller ikke så galt, bare har vinden forfærdelig magt her indover. Der er slet ingen skov. Heller ingen haver. Bønderne har kun sans for det praktiske og det, der betaler sig. Den eneste jernbane på hele rigets vestkyst går her forbi. Inde i fjeldet ligger sneen godt endnu, så det vil vare noget, inden der kan drives til sæters.²⁹

Han faldt efterhånden til i Norge og besluttede at blive i landet frem for at rejse tilbage til Danmark, da hans ansættelseskontrakt udløb i vinteren 1917/1918: "Jeg agter ikke at rejse til Danmark til vinter. Jeg søger plads på østlandet omkring Christianiafjorden. Da jeg nu engang er kommen herop og levet mig så temmelig ind i forholdene, agter jeg også at blive her noget. Den norske luft er så sund".³⁰ Han fik forlænget sin ansættelseskontrakt indtil april 1918, hvorefter han fik lyst til at se andre egne af landet og rejste til landsbyen Ulvik for enden af Hardangerfjorden i det vestlige Norge. I Ulvik fik han arbejde på et gartneri, Hjeltnes Havebrugsskole, og han fortalte i en efterfølgende erindring om den storslåede natur, der mødte ham på den to dage lange rejse fra Nesheim til Ulvik: "Stedse skønnere naturbilleder vistes os, til vi kom til Ulvik, vel det skønneste i det skønne".³¹

Søren Outzen gav i sine breve hjem udtryk for et stort savn af familien og Danmark, men krigen gjorde det vanskeligt at krydse landegrænserne mellem de nordiske lande og selvfølgelig i særdeleshed grænsen mellem Danmark og Tyskland for ham som desertør. Alligevel drømte han om at forlade Norge og komme på højskole i Danmark. Allerede i juni 1918 skrev han, at han havde søgt om optagelse på Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby:

Til vinteren har jeg tænkt på at tage på højskole. Jeg har skrevet til Lyngby og fået plads der, hvis jeg ellers får det andet ordnet; men det

kan forresten være meget usandsynligt. Et højskoleophold koster nu 325 kr. Efter tiderne, vi nu har, er det jo meget billigt. Hvis jeg ikke kommer på højskole, har jeg ikke fattet nogen plan for, hvor jeg skal tilbringe næste vinter. Her er jeg godt tilfreds.³²

De besværligheder, han nævnte, der skulle ordnes, førend et højskoleophold kunne lade sig gøre, omhandler sandsynligvis bekymringer i forhold til hans identifikationspapirer. Selvom Danmark forholdt sig neutralt under krigen i forholdet til de krigsførende lande, sås der eksempler på, at Det Tyske Kejserrige stillede krav til Danmark om at samarbejde til Kejserrigets fordel. Desertører frygtede især, at der blev stillet krav om gennemgang af identifikationspapirer for alle rejsende på tværs af Danmarks grænser med risiko for udlevering af eftersøgte personer med tysk statsborgerskab.³³ Desertører var eftersøgte, og derfor lånte Søren Outzen en dåbsattest af en bekendt til returrejsen til Danmark i efteråret 1918:

Derfra rejste jeg den 1. nov. på en lånt dåbsattest til Danmark. Denne gang fra Kristiania til København. – Ikke som før over Sverrig. – Ubehagelig var den kolde rejse gennem det minefyldte Skagerrak og Kattegat, men dejlig ankomsten til Grundtvigs Højskole, Lyngby.³⁴

Euforisk stemning

Søren Outzen ankom i november 1918 til Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby, hvor han opholdt sig indtil den 3. april 1919. At han valgte netop denne højskole, var vist ikke tilfældigt. Ifølge Svend Falkner Sørensen benyttede mange desertører sig af chancen for at tage på en høj- eller landbrugsskole under opholdet i Danmark, og heraf var de typiske højskolebyer som Ryslinge, Vallekilde, Askov og Kongens Lyngby de foretrukne.³⁵ I løbet af sit ophold på højskolen oplevede han på tæt hold den euforiske stemning efter Tysklands nederlag i den netop afsluttede verdenskrig. Efter nederlaget var der bred politisk støtte til genforeningen af Sønderjylland med Kongeriget, selvom de tre bevægelser – Aabenraa-, Flensborg- og Dannevirkebevægelsen – havde forskellige syn på, hvor den nye grænse mellem Danmark og Tyskland præcist skulle gå. Aabenraabevægelsen argumenterede for en grænsedragning nord om Flensborg, mens Flensborgbevægelsen ønskede

Flensborg med til Danmark. Dannevirkebevægelsen derimod ønskede at få grænsen flyttet helt ned til Slien og Dannevirke.³⁶ I breve hjem til familien beskrev Søren Outzen, hvordan han mærkede stemningen i Kongens Lyngby tæt på de politiske begivenheder i hovedstaden:

Herovre står vi heller ikke uforberedt over for, hvad fremtiden vil bringe. Der er dannet en midlertidig forening, der har det formål at samle desertørerne samt indsamle en anmodning til det franske og engelske gesandtskab med anmodning om at tage lidt hensyn til befolkningens ønsker. Der blev ytret samme mening om afstemning og grænseregulering, som i Aabenraa. Stemningen var udelte for, at også vi skulle tage del i en eventuel afstemning, forudsat vi havde fyldt toogtyve år. Til denne tid må vi selvfølgelig være hjemme. Nu har det jo tilsyneladende ikke lange udsigter med, at vi kan mødes igen. [...] Jeg kan jo forestille mig eders glæde ved tingenes vending. Og så nu at komme tilbage til Danmark vil betyde en stor lettelse i krigsbyrderne. Det var at håbe, det var sidste gang vort land og folk skifter ejer.³⁷

Der var stor aktivitet i hovedstaden, og Søren Outzen deltog i flere af de store møder. Han fortalte blandt andet om et møde i slutningen af november 1918, hvor magister og historiker Vilhelm la Cour samlede omkring 1.500 tilhørere: "Der er alligevel stor glæde herovre nu. Tysker-rædslen er røget danskerne af kroppen. I aften var jeg med til et møde, hvor mag. V. La Cour talte. 1500 mennesker var tilstede".³⁸ La Cour havde ifølge ph.d. Axel Johnsen et konservativt og nationalt historiesyn og var en fremtrædende agitator i Flensborgbevægelsen. Samtidig tog la Cour kraftig afstand til Dannevirkebevægelsens forsøg på at få grænsen flyttet helt ned til Slien og Dannevirke.³⁹

La Cour var blot en af flere fremtrædende agitatorer for genforeningen af Sønderjylland med Danmark, og Søren Outzen stod altså midt i orkanens øje omkring årsskiftet 1918/1919:

I aften var der stort møde i København. Der var seks talere. Tre sønderjyder. Der blev vedtaget en resolution, som skulde indsendes til regeringen. Det var vist med henseende til Flensborg. De havde jo et meget rørende opråb i aviserne for i går. Jeg var desværre ikke med. Da jeg kom derind, var alle billetter solgte. Mange måtte vende om. Koncertpalæet rummer ellers ikke så få tusind mennesker. I morgen aften skal der være et sluttet sønderjydsk møde. Da har jeg heldigvis adgangskort.⁴⁰

Portrætbillede af historikeren Vilhelm la Cour (1883-1974) fra 1928. Fotograf: Ukendt. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, B6698.

Søren Outzen deltog altså i alle de møder, han kunne få billetter til. Det viser, at han var yderst berørt af situationen, der jo havde afgørende betydning for hans muligheder for at vende hjem til Sønderjylland og for hans og hans families fremtidige nationale tilhørsforhold. På trods af, at han havde alt at vinde ved en fremtidig genforening, var han samtidig bekymret for, om stemningen udviklede sig fanatisk og hadsk i forhold til det tyske folk:

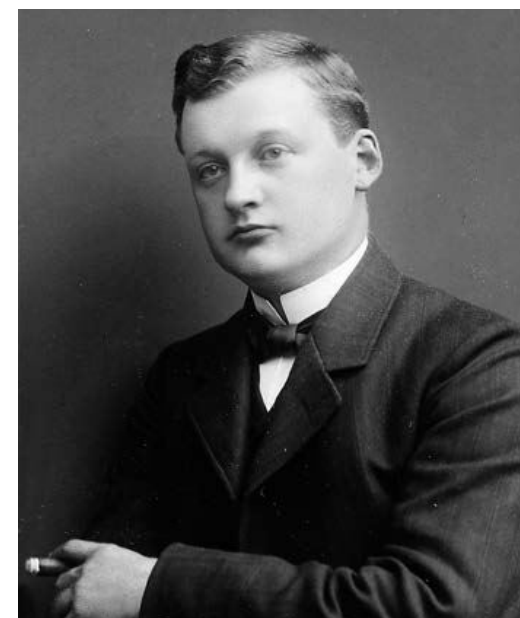
Det må være en bevæget tid, I lever i dernede, og jeg havde stor lyst til at være med. På en måde er vi det jo også herovre. Slet ikke så lidt endda. Vi kan nok føle højtidssstemning og fædrelandskærlighed gennemstrømme os sommetider. Bare vi ikke går til fanatisme. Jeg er tilbøjelig til at tro, at flere plages mere eller mindre af denne sygdom. Jeg har hørt flere udbrud: "Som de har behandlet os, skal de igen behandles". Det vil dog være uhyre dårskab og småtsyn. Jeg tror nok, der er mange, der har straf nok af den onde samvittighed, der nu vågner under udsigt til straffen.⁴¹

Han så hellere sammenhold frem for splittelse blandt tilhængerne af en genforening: "Far skriver, at der er temmelig stor forskel på protest- og forhandlingspartierne. Jeg håbede nu, man kunde lade politiske særi-

deer fare for i denne tid at stå enige og samlede".⁴² Hans bekymringer var ikke grundløse. Han beskrev, hvordan han til flere af de møder, han deltog i, oplevede skænderier og yderligtgående synspunkter:

Med hensyn til de sønderjydske møder i København former de sig ofte som rene spektakelmøder. Det sidste, jeg var med til, vedtoges en resolution forfattet af admiral Richelieu. Andreas Grau var taler. Han blev bebrejdet for sløjsind af en grosserer Petersen og en bogtrykker Randbøll, begge sønderjyder. Den forening, der holdt møde, er meget stærkt højrepræget og yderligtgående i sine fordringer, nærmest panskandinavistisk. Randbøll beskyldte næsten hele vælgerforeningens sammensætning, med undtagelse af Skrumsager, som stående på en Judaspost og nærmest anvende forræderi. Råb: Ned med ham! Smid ham ud! overdøvede ham. Da han stadig blev stående, forlod halvdelen af forsamlingen salen. Resten vedtog med ro resolutionen. Det er forresten interessant at være herovre i en sådan tid.⁴³

Andreas Grau (1883-1935) var journalist på den dansksindede Flensborg Avis og blev efter Tysklands nederlag i 1918 igangsætter og organisator af den danske bevægelse i Mellemslesvig. Bevægelsen havde til

Portrætbillede af journalist og senere redaktør på Flensborg Avis Andreas Grau (1883-1935). Fotograf: A. Juul, Flensborg. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, B7787.

opgave at forberede en dansk indsats ved afstemningen i Mellemslesvig (2. zone), der strakte sig omkring 20 km syd for den nuværende grænsedragning og inkluderede Flensborg by samt vadehavssøerne Sild og Før. Som repræsentant for bevægelsen sendte Andreas Grau en petition til den danske regering med mere end 4.000 underskrifter med krav om en afstemning i Mellemslesvig, og ved fredskonferencen i Paris var han delegeret for Mellemslesvig ved den dansk-slesvigske delegation.⁴⁴ Andreas Grau var ifølge opslag i datidens aviser netop i København i slutningen af januar 1919, da han havde anmodet flere medlemmer af regeringen om at måtte fremlægge bevægelsens synspunkter omkring det sønderjyske spørgsmål for rigsdagsmændene.⁴⁵ Mødet i Rigsdagen var kulminationen på en længere foredragsturné med Andreas Grau rundt om i Kongeriget, hvor et stort møde blev afholdt af foreningen Sønderjyderne den 24. januar 1919 for fulde huse i KFUM's forsamlingsbygning i Rosenborggade i København.⁴⁶

Gengivelsen af dette møde i *Nationaltidende* dagen efter, sammenholdt med Søren Outzens beskrivelse ovenfor, viser, at det var netop dette møde, Søren Outzen deltog i. Ifølge avisen var debatten "... både livlig og langvarig og trak ud til henad kl. 11". Avisen gengav talen af admiral Andreas de Richelieu, der uden omsvøb krævede en ny grænsedragning mellem Tyskland og Danmark ved Ejderen. Kravet var ifølge ham fuldstændig utvetydigt og kunne kræves gennemført uden folkeafstemning:

Admiral Richelieu, som modtages med bifald, omtalte de kræfter, der står bag H.V. Clausens linje. Det gør os meget ondt – sagde han – at danske sønderjyder, hvis navn vi har kært, er gået med (Hør!). Nu vil man eventuelt tage Flensborg med. Men det er ikke nok. Målet må være ikke at udelade en eneste af de trofaste danske, som gennem 55 år har kæmpet for vor sag nede langs Sli-Dannevirke-linjen! (Hør! Hør!) Det vilde være svig og forræderi! (Hør!). Der tales om afstemning – men jeg tror ikke på den. [...] Ved afstemning kan det måske blive den Clausenske linie – og fik tyskerne lov til at mishandle Sønderjylland endnu i 50 år, kunde de vel få afstemningsgrænsen lagt op til Kongeåen. (Nej! Nej!).

Andreas Grau holdt også tale og gengav sine synspunkter fra den danske bevægelse i Mellemslesvig og talte for folkeafstemninger frem for politiske grænsedragninger: "Det er værdigt for os som folk selv at sætte grænsen, og i Sønderjylland har ikke én ansvarlig mands røst rejst sig mod Vælgerforeningens resolutioner. De må også huske, at det er

os, der bor dernede, som skal have med tyskerne at gøre efter freden". Ifølge gengivelsen i avisen blev han modtaget "... med stærkt bifald. [Hans tale] fremkaldte nogen modsigelse, undertiden også bifald, men som hørtes med stor opmærksomhed". Avisen gengav adskillige meningsytringer under debatten fra blandt andre bogtrykker Randbøll, hvis ytringer ifølge avisen "... fremkaldte kraftig modsigelse fra en del af forsamlingen". Ifølge Søren Outzens øjenvidneberetning fra mødet, jævnfør citatet oven for, forlod halvdelen af forsamlingen derefter mødet. Ifølge avisens gengivelse af mødet dagen efter blev aftenens udkomme, at et overvejende flertal af mødedeltagerne havde vedtaget admiral Richeleus forslag om en ny grænsedragning ved Dannevirke. Vedtagelsen betød opbakning til en resolution, der skulle fremlægges for den danske regering, hvor: "Forsamlingen udtaler det bestemte ønske om, at regering og Rigsdag vil anerkende forpligtelsen til at virke for at søge at sikre Sønderjyllands genforening med Danmark, med Dannevirke som vort lands grænse mod syd".

Som deltager i mødet blev Søren Outzen sandsynligvis til mødets slutning og deltog i vedtagelsen af resolutionen. I hvert fald udtrykte han i et brev den 17. februar 1919 sin tilslutning til en ny grænsedragning ved Dannevirke: "Nu er vores danske delegation jo omsider rejst til Paris. Forhåbentlig får vi så en snarlig løsning på det sønderjyske spørgsmål. Jeg vilde ønske, englænderne vilde diktere grænsen ved Dannevirke. Så undgår vi det umådelige kævl, der vil opstå under en afstemning".⁴⁷

Amnesti eller ej?

I forlængelse af krigens afslutning vedtog rigsregeringen i Det Tyske Kejserrige i slutningen af november 1918 to amnestilove, der i hovedtræk gav tyske statsborgere i andre lande, der før den 9. november 1918 havde forbrudt sig mod loven i Kejserriget, lov til uhindret og ustraffet at vende hjem til deres hjemegn:

Alle af de borgerlige myndigheder foretagne undersøgelser af strafbare handlinger, som er foretagne inden 9. november 1918 og trues med indtil et års frihedsstraf eller med bøde, standses. Alle af de borgerlige myndigheder og af de overordentlige krigsdomstole idømte straffe eftergives, når dommen ikke lyder på mere end et års fængsel eller et års hæftning eller indtil 3.000 Mk. bøde alene eller i forbindelse med andre straffe, som var retsgyldige ved benådningens udstedelse eller bliver det indtil 14 dage efter.⁴⁸

Lovenes bestemmelser blev gengivet i aviser nationalt og internationalt og udbredt via Reuters Bureau, og de danske aviser tolkede hurtigt bestemmelserne til at gælde for sønderjyder, der var deserteret fra tysk krigstjeneste og derfor nu kunne vende hjem: "... alle desertører, som ikke er idømt over et års fængsel, kunne vende tilbage".⁴⁹ Ordlyden i bestemmelserne var imidlertid vage, og der opstod derfor hurtigt tvivl om, hvorvidt amnestilovene mon gjaldt for sønderjyder, der var deserteret fra tysk tjeneste. Avisen *Nationaltidende* refererede den 21. december 1918 fra *Ribe Stifts-Tidende* om et møde i Skærbæk med en advokat Andersen, der gav råd og vejledning om amnestilovene.⁵⁰

Advokaten var Johannes Andersen (1885-1961) fra Haderslev. Udover den juridiske indsigt var Andersen medlem af Den nordslesvigske Vælgerforenings tilsynsråd og havde stor viden om sønderjysk historie og de sønderjyske forhold.⁵¹ Han var i månederne efter amnestilovenes vedtagelse en travl mand, der rejste rundt og gav råd og vejled-

Portrætbillede af advokat Johannes Andersen (1885-1961) fra Haderslev fotograferet omkring 1930. Fotograf: Peter Knudsen Lund. Foto: Historisk Arkiv for Haderslev Kommune.

ning om bestemmelserne i amnestilovene, ligesom han ytrede sig i de dansksindede aviser i Slesvig, som tillige blev læst af danskere nord for Kongeåen. Hans vurdering lød, at det ville være relativt ufarligt for sønderjyder, der var deserteret fra tysk militærtjeneste, at vende tilbage til Sønderjylland:

De unge landflygtige af årgangene 1897-1899, der har unddraget sig deres værnepligt, bliver ikke idømt straf, men det kan tænkes, at de kunde blive stukket i trøjen. Det troede han dog ikke ville ske. Den nye regering havde jo sagt, at den ingen ville indkalde, og i hvert fald blev det kun for en kort tid. Han ville i deres sted uden betænkelighed tage hjem. Hvad desertørerne angår, kan de aldrig dømmes uden at møde for krigsretten. De tiltales for faneflugt og kan få indtil 4 års straf. Der er henvend 200.000 af den slags – man giver sig ikke til at straffe tusinder af mennesker.⁵²

Alligevel var der flere eksempler på sønderjyder, der kom i problemer, når de krydsede grænsen:

Reuters Bureau. Kolding. 28. december 1918. Den tyske amnesti er værdiløs. En del desertører er i julen vendt tilbage til Sønderjylland i tillid til den officielle tyske amnesti. En telefonslyngning har røbet, at den berøgtede amtsforstander Valentiner i Tyrstrup ikke har kunnet tåle dette. Han har kort før jul henvendt sig til statsadvokaten i Flensborg, og statsadvokaten har nu udstedt arrestordrer, som soldaterrådene ved grænsen er sat i gang med at fuldbyrde. En ung mand, Skov i Christiansfeld, sidder arresteret på kompagnikasernen i Christiansfeld. Soldaterrådene gør jagt på andre desertører, hidtil dog uden held, idet de skyndsomst søger tilbage over grænsen. Mindst 6 er i aften flygtede til Danmark.⁵³

For at undgå misforståelser og tilspidsning af konflikter mellem ansatte ved de tyske myndigheder og borgerne i blandt andet Slesvig sendte de tyske myndigheder i starten af januar 1919 en meddelelse ud i aviserne om, hvordan sønderjyder, der var deserteret fra den tyske militærtjeneste, skulle forholde sig, og hvad de kunne forvente fra myndighedernes side, hvis de ønskede at vende tilbage til Sønderjylland. Den danske avis *Vestkysten* beskrev, hvordan en hjemvendt desertør blev modtaget i Haderslev:

Desertørerne kan nu vende tilbage. De skal blot melde sig hos den pågældende distriktskommando. For nogle dage siden meldte nogle

sønderjydske desertører, der var vendt tilbage til deres hjem, sig hos distriktskommandoen i Haderslev. Her noterede en Feldwebel deres navne og numre ved deres militære afdeling op på et skema. Ligeledes blev det noteret, hvilken dag de var flygtet, og hvilken dag de var vendt tilbage. Dette skema, hvorpå der bl.a. er en almindelig formel med bøn om nåde for den tilbagevendende, tilstilles den pågældende militære afdeling med anmodning om at tilstille den hjemvendte hans militære papirer. Efter at Feldwebelen havde fået de ønskede oplysninger, sagde han til dem, at de kunne gå igen og færdes frit omkring, der ville ikke finde nogen aktion sted mod dem. [...] Der synes efter dette altså ikke at være nogen fare for desertørerne ved at vende tilbage.⁵⁴

Søren Outzen fulgte udviklingen tæt. Ifølge hans erindringer i den tidligere omtalte årbog læste han i starten af 1919 i aviserne om advokat Johannes Andersens råd og vejledning til sønderjyder, der var deserteret fra tysk militærtjeneste og gerne ville hjem til Sønderjylland: "...sidst i januar læste vi i aviserne en henstilling fra advokat Andersen i Haderslev til sønderjyderne i Kongeriget om at søge hjem og melde sig til myndighederne for ikke at gå glip af afstemningsretten".⁵⁵ Han var imidlertid ikke helt tryk ved at rejse hjem, og han spurgte derfor forstanderen ved Grundtvigs Højskole i Lyngby, Hans Rosendal (1839-1921), om råd og vejledning i sagen:

Rosendal var ikke indforstået med foretagendet, mente, det var ganske unødvendigt og nok vilde klare sig uden tilmelding forud. Jeg så derfor tiden an. Men da jeg nogen tid efter erfarede, at enkelte sønderjydske elever fra skolen havde været hjemme til tilmelding og var kommet uantastede tilbage, syntes jeg, at også jeg hellere måtte få mine papirer i den ønskede orden.⁵⁶

Arresteret for faneflugt

Søren Outzen rejste i slutningen af februar 1919 hjem til Sønderjylland. Han rejste sammen med en jævnaldrende kammerat fra højskolen, der kom fra Døstrup og havde været i tysk militærtjeneste samtidig med Søren Outzen. Sammen ankom de til Distriktskommandoen i Haderslev den 1. marts 1919: "Sammen med Ingvart Clausen fra Vinum rejste jeg så hjem. Vi meldte os på Bezirkskommando i Haderslev for om muligt at klare sagerne dér, men blev henviste til Flensborg, hvor vi

så stillede og bad om vore hjemsendelsespapirer".⁵⁷ I Flensborg fik de to sønderjyder en meget forskellig modtagelse. Da Søren Outzen var deserteret og derfor ikke havde aftjent sin fulde værnepligt, blev han arresteret for faneflugt:

Der blev optaget rapport over vor soldatertid m.m. Men så skete det højest ubehagelige for mig. Medens Clausen havde været soldat i over to år og derfor fik sine papirer, holdtes jeg tilbage, fordi jeg kun havde været i trøjen i ti måneder og altså – orden i sagerne! siger prøjserne – endnu manglede godt et års tid i at have efterkommet mine foreskrevne militærforpligtelser. „Zwei Jahre Dienstzeit“ måtte være det mindste.⁵⁸

Mens Ingvart Clausen kunne rejse videre som en fri mand, blev Søren Outzen ført til kasernen i Neumünster syd for Rendsborg:

Der blev afsagt arrestordre over mig, og under bevogtning førtes jeg omgående til banegården for at nå toget til Neumünster, hvor jeg skulde stilles for en krigsret, sigtet for faneflugt. Mit hjerte har vist aldrig været så langt nede i støvlerne som på den rejse. Med bange anelser kørte jeg som militærfange sydpå. Var jeg dog bare blevet i Lyngby! Men nu var det for sent. Jeg måtte se min skæbne i møde – for anden gang i prøjsernes magt, og det endda efter krigens afslutning og min lykkelige flugt fra dem første gang. Vi kom til Neumünster om aftenen, gik til kasernen, hvor jeg blev afleveret på kontoret. Den befalingsmand, som tog sig af mig, havde kun eet ord at sige til mig, og det lød i sandhed brutalt: „Kopf ab!“ Men jeg måtte jo bevare fatningen og tage, hvad der ville komme. Depotunderofficeren, jeg afleveredes til, var lidt rigelig nysgerrig, spurgte bl.a., om jeg vilde indklædes. Han vilde så godt købe mit civiltøj. Vi snakkede en del sammen, men enden blev dog, at jeg nøjedes med at få et sovetæppe og spisegrejer og lidt forplejning. Uniformen kunde jeg jo tidsnok nå at komme i. Med urolige tanker gik jeg til ro på den belægningsstue, som blev mig anvist, tænkte på hjemmet og Lyngby og lagde min sag i Guds hånd. Griffenfeldts ord fra hans fængselstid randt mig i hu: „Da verden blev mig gram, da lærte jeg at kende for alvor først mig selv, min Gud, min ven, min fjende.“ Jeg gentog ordene stille for mig selv, og de virkede som olie på mit sinds oprørte vande. Hen på natten kom nogle af stuens belægning hjem. Jeg skulde da smides ud af køjen, men en kammerat lagde et godt ord ind for mig: „Lass den Mann schlafen!“ sagde han, og jeg fik lov at sove de retfærdiges søvn til ende.⁵⁹

Krigsafslutningen og den efterfølgende freds uforudsigelighed og magtvakuum skabte opløsning på kasernen, hvilket Søren Outzen hurtigt opdagede:

Men næste dag viste sig også opløsningstendenserne på stedet og meningsløsheden med min tilstedeværelse. Ingen spurgte efter mig. Der var også en vis nervøsitet at spore på kasernen. Gamle frontsoldater, som var blevet afvæbnede, havde forsøgt at organisere sig noget brændsel til de kolde belægningsstuer. Vagtmandskabet – „Eichenlaub“-soldaterne, det kommende „rigsværn“ – havde måttet gribe ind. Der var placeret maskingeværer på tagene. Man vidste aldrig, hvad de kommende dage kunne bringe – „midt i en jerntid“.

Jeg holdt mig på stuen til spisetiden om middagen, fik også min portion med, skønt de uniformerede så med lidt nysgerrige blikke på mig civilmand. Hvad var han, og hvad skulle han her efter? Men jeg var ikke meget talende og holdt mig i baggrunden. Begivenhedernes gang skulde jo afventes.⁶⁰

Søren Outzen besluttede sig for at udnytte stedets opløsningstendenser og undersøgte mulighederne for flugt:

Om eftermiddagen vovede jeg mig hen til kaserneporten, hvor der stod vagt. Det kunne være godt at orientere sig, hvordan det mon kunde lade sig gøre at smutte udenfor. Næste dag tog jeg mod til mig og gik frank forbi vagten ud i byen. Ingen sagde noget.

Jeg søgte hen til banegården for at blive fortrolig med forholdene dér. Men da jeg ikke havde „Ausweis“, kunne der ikke være tale om at købe billet og rejse sin vej. Penge havde jeg heller ingen af. Men da det var lørdag, og der siden ved appellen udbetaltes lønning, kom jeg i besiddelse af ca. 15 mark. I den kommende nats vågne timer besluttede jeg da næste dag efter middagsmaden at forsvinde fra byen til fods. Ingen vilde vist savne mig foreløbig. Som tænkt, så gjort. Jeg fulgte hovedlandevejen nordpå mod mine længsels mål, hjemmet i nord. Men hvordan uden „bevis“ komme over kanalbroen ved Rensborg, hvor der naturligvis var vagt? Der skete dog intet ubehageligt. Jeg fulgte strømmen af søndagseftermiddagsfodgængerne over broen og nåede om aftenen til Jagel syd for Slesvig, hvor jeg fik logi i en landevejskro og forplejning næste morgen.⁶¹

Flugten nordpå fortsatte til fods, da han ikke turde risikere at blive afsløret og arresteret på ny ved at tage toget eller komme op at køre med forbigående vogne. Han tilbagelagde derfor de 100 km mellem

Sønderjyderne Ingvart Clausen (1896-1990) og Søren Outzen mødte hinanden på Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby i 1918-1919, hvor de fik taget et fælles foto. Fotograf: William Heinrich Türck. Foto: Privateje.

Neumünster og Flensborg til fods, hvilket bragte undrende blikke fra dem, der krydsede hans vej:

Krokonen, som var fra Rødekro og talte dansk med mig, var også nysgerrig efter at få at vide, hvem jeg var, og hvordan jeg kom her vandrende til fods. Jeg måtte fortælle hende, at jeg havde været i Rendsborg med kreaturer og nu var på hjemvejen til Tønder, hvad hun vist ikke rigtig troede på. Jeg måtte også skrive et navn i fremmedbogen og tog så videre mod nord. Men da jeg nåede Slesvig by, ville fødderne ikke længere. De var fuldstændig gennemtrådte. Lidt uden for byen trak jeg støvlerne af, vaskede de hede fødder i bækken ved vejen, rev et par stykker neden af skjorten og brugte dem som fodlapper i stedet for de hjemmestrikkede strømper. Det lindrede godt. Men jeg turde ikke bede om at komme op at køre, da jeg som flygtning ikke gerne ville komme ud for nye overraskelser. Det var fastelavnsmandag, og jeg tænkte under min vandring mod nord på de trætte danske Jenser på samme vej efter Dannevirkes rømning i fastelavnen for 55 år tilbage i tiden – og så på den fastelavnsfest, jeg vidste afholdtes på højskolen, men som jeg nu ikke kom med til. Om aftenen marcherede jeg ind til Flensborg og fik logi i en gæstgivergård ved indgangen til byen. Også her måtte et navn i gæstebogen.⁶²

Søren Outzen ankom til Flensborg om aftenen den 3. marts, og dagen efter gik han via Kliplev til Nr. Hostrup, hvor han steg på lillebanen til Løgumkloster. Sent på aftenen den 4. marts ankom han endelig til hjemmet i Ellum:

Jeg slap uden mistanke herfra næste morgen og tog ad biveje over Kliplev til Nr. Hostrup, hvorfra jeg uden „Ausweis“ kunde tage med lillebanen til Løgumkloster. Sent på aftenen nåede jeg hjem, overtræt og stadig usikker, om jeg eftersøgte eller ej. Mine forældre var naturligvis lykkelige over at se mig igen. Men for alle tilfældes skyld syntes vi, at jeg måtte se at komme over grænsen hurtigst muligt. Det skete så næste dag. Jeg genoptog mit afbrudte højskoleophold i Lyngby. „Jeg sagde det jo“, bemærkede Rosendal tørt ved min ankomst. Men fader havde efter min ufrivillige transport sydpå skrevet til advokat Andersen og forklaret ham det skete, hvorover denne blev meget ulykkelig. Og kammeraterne på skolen viste mig nu også en uges tid gamle aviser, hvori der stod en advarsel til sønderjydske rømningsmænd mod at tage hjem og melde sig til myndighederne, da en enkelt af de hjemvendte var blevet holdt tilbage og ført til Neumünster til en uvis skæbne. Det var altså mig, som dog nu var rømmet for anden gang.⁶³

Søren Outzen henviste til aviser som for eksempel *Thisted Amtsavis*, der på forsiden den 8. marts 1919 refererede til en notits i *Flensborg Avis*:

En Søn af gårdejer Karsten Outzen i Ellum, som under krigen i sin tid gik over grænsen efter ti måneders soldatertjeneste, vendte forleden hjem fra Lyngby Folkehøjskole i henhold til amnestiloven og meldte sig som foreskrevet hos distriktskommandoen i Flensborg. Men i stedet for at få lov at blive hjemme blev han ført til kasernen i Neumünster, hvor han må tilbringe tiden under uhyggelige forhold, medens forældrene ikke engang har hans adresse. En henvendelse til soldaterrådene har ikke ført til noget.

Søren Outzen beskrev det videre forløb efter sin tilbagevenden til højskolen således:

Senere kom der til mit hjem en skrivelse fra Neumünster med meddelelse om, at min sag var blevet behandlet ved en krigsret, men i henhold til amnestiloven af november 1918 – som altså også gjaldt den dag, jeg blev holdt tilbage i Flensborg – hævet. Det hele viste sig således at være underordnede instansers lyst til at optræde på egen hånd og sige et sidste farvel til Nordslesvigs danske ungdom, som man ikke havde evnet at vinde for den prøjsiske ånd. Efter endt skoletid kunde jeg da roligt rejse til mit hjem og året efter afgive min stemme til fordel for Danmark.⁶⁴

Efter endt højskoleophold på Grundtvigs Højskole rejste han i april 1919 hjem til Ellum. I de mange år, han havde været væk fra familien, havde hans yngre bror, Paul, overtaget og drevet slægtsgården. Søren Outzen overtog derfor en gård i Trælborg mellem Ellum og Bredebro, og i 1921 blev han gift og stiftede familie. Han døde i 1974 og er begravet på kirkegården i Bredebro.

Afrunding

Den 4. september 1916 slap Søren Outzen fra Ellum ved Løgumkloster uset over den daværende grænse mellem Danmark og Tyskland ved Klaaby syd for Ribe. Det skete i forbindelse med en orlov i hjemmet fra tysk militærtjeneste, hvor han besluttede sig for at desertere. Det førte til flere års landflygtighed først i Kærbøl ved Ribe, dernæst i Norge og senere på Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby ved København, inden han kunne vende hjem til Sønderjylland i foråret 1919. På flere områder understøtter Søren Outzens oplevelser det generelle billede,

som Svend Falkner Sørensen har tegnet af de mange sønderjyder, der deserterede fra tysk krigstjeneste 1914-1918. Grænsen ved Klaaby syd for Ribe var sammen med området nord for Christiansfeld og ved Jels-Troldkær ifølge Svend Falkner Sørensen de mest populære overgangsteder under flugten fra Tyskland til Danmark. Årsagen hertil var optimale naturforhold i form af de ret øde egne, og det var forholdsvis let at finde gemmesteder helt tæt på grænsen.⁶⁵ Svend Falkner Sørensen har endvidere undersøgt, hvornår der under krigen var flest desertører, og hvornår på året de fleste desertationer fandt sted. I den forbindelse fremstår Søren Outzen som en typisk desertør, idet der i perioden august 1914 og indtil august 1918 var næstflest antal desertationer i sensommeren (juli, august, september) 1916 kun overgået af sensommeren i 1917. Forklaringen er ifølge Svend Falkner Sørensen, at antallet af desertationer steg jo længere hen mod krigens slutning, man kom. Sandsynligvis fordi man øjnede et tysk nederlag og dermed håbet om at vende tilbage i live samtidig med, at Tysklands tiltagende opløsning gjorde det lettere at flygte.

I forhold til Søren Outzens flugttidspunkt i september 1916 så flygtede der ifølge Svend Falkner Sørensen klart flest i sensommeren, hvilket forklares med de vejrmæssige forhold, der befordrede flugt nu frem for i de kolde og fugtige vintermåneder uden blade på buske og træer i forhold til gemmesteder. Derudover var mange soldater hjemme på orlov for at hjælpe med høsten om sensommeren.⁶⁶ Søren Outzen blev som nævnt sendt på rekreationsorlov i august 1916 grundet en længere hospitalsindlæggelse, men han havde løbende i sine breve hjem til familien i Ellum nævnt muligheden for orlov som landmandssøn, der var en savnet arbejdskraft ved forårsarbejdet og igen ved høsten i sensommeren.⁶⁷ Efter flugten fik han arbejde på en gård ved Ribe, i nærheden af grænsen, hvilket var typisk for mange desertører i perioden.

Derimod var det usædvanligt, at Outzen drog til Norge under sin flugt, hvor han både arbejdede i landbruget og på et gartneri. De fleste desertører blev i grænselandet, indtil de kunne vende hjem til Sønderjylland igen i forbindelse med genforeningen i 1920. Endvidere blev han i modstrid med myndighedernes generelle udmeldinger arresteret i marts 1919 i forbindelse med sit første forsøg på at vende tilbage til Sønderjylland. Den historie blev bragt i avisen til skræk og advarsel for andre desertører. I 1918 havde Outzen som så mange andre desertører taget ophold på en højskole. Han valgte Grundtvigs Højskole i Kon-

De fleste vil have set fotos som dette af sønderjyske krigsfanger, der på vejen hjem blev hilst velkommen af begejstrede danskere som her i marts 1919 i København. Søren Outzens hjemkomst som desertør blev dog alt andet end festlig. Fotograf: THV Larsen, Berlingske Tidende. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, B1164.

gens Lyngby, hvilket gav ham adgang til mange af de agitationsmøder, der blev holdt i København i forbindelse med den forventede kommende grænseændring. Gennem hans breve hjem til familien i Ellum gives øjensvidneberetninger fra agitationsmøderne og dermed et indblik i en almindelig sønderjydes overvejelser og holdninger til de politiske diskussioner på det pågældende tidspunkt. Outzen gav her udtryk for støtte til en grænse ved Dannevirke ud fra et pragmatisk synspunkt om at undgå intern dansk splittelse i forbindelse med en folkeafstemning.

Søren Outzens fortælling har ikke kun givet os et indblik i en af de mange dansksindede desertørers flugt over grænsen under 1. verdenskrig og tiden derefter i landflygtighed, men også om en tilbagevenden til Sønderjylland, der fik et uventet forløb.

KILDER

Utrykte kilder

Privateje:

Søren Outzen, 1915-1919: breve sendt hjem til familien i Ellum ved Løgumkloster.

Søren Outzen, u.å.: *Efterskrift*.

Publicerede kilder

Berlingske Politiske og Avertissementstidende 1918.

Dagbladet København 1919.

Groth, Annemette 2020: Billedbeskrivelse og erindring i *Arkiv.dk*, opslag Wilhelm Iversen. URL: <https://arkiv.dk/vis/5654491>, hentet marts 2023.

Hejmdal 1918.

Herning Folkeblad 1919.

Jyllandsposten 1918.

Nationaltidende 1918, 1919.

Outzen, Søren 1948: "For anden gang i prøjsernes magt", *DSK Aarbog 1948*, s. 30-33. I URL: <https://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/dsk-dansksindede-soenderjyske-krigsdeltagere/>, opslag: DSK 1948, hentet marts 2023.

LITTERATUR

Adriansen, Inge og Hans Schultz Hansen (red.): *Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918*, Aabenraa, 2006.

Alnor, Karl: *Handbuch zur schleswigschen Frage*, bd. II, Neumünster, 1926-1929.

Beim, B.E.: *Løgumkloster/Østergade*. URL: <https://bbeim.dk/28510546/95410227>, hentet marts 2023.

Den Store Krig 1914-1918, *Outzen, Søren* (1896-1974). URL: <https://denstorekrig1914-1918.dk/soenderjyderoversigt/soenderjyder-o/outzen-soeren-1896-1974/>, hentet marts 2023.

Eliassen, P.: *Kongeaen eller Den gamle grænse*, Kolding, 1926.

Fink, Troels: *Båndene bandt. Forbindelsen over Kongedænen 1864-1914*, I-II, Aabenraa 1999.

Grænseforeningens leksikon, *Andersen, Johannes*, 1885-1961. URL: <https://>

Ribe Stifts-Tidende 1916 og 1950.

Rigsarkivet, arkivalieronline: *Folketællingen 1916, Farup Sogn*, opslagsside 43, familien Tobiasen. URL: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=70371#70371,12874240>, hentet marts 2023.

Rigsarkivet, arkivalieronline: *Folketællingen 1916, Vester Vedsted Sogn*, opslagsside 73, familien Iversen. URL: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=71637#71637,12992048>, hentet marts 2023.

Rigsarkivet, arkivalieronline: *Sønderjyske lægdsruller (1920-1920)*. Udskrivningskredsen for Sønderjylland, indført under bogstav S (= årgang 1920), fødselsår 1896, lægdsnummer 206 (Løgumkloster Landsogn). URL: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=19857976#262568,49160996>, hentet marts 2023.

Vestkysten 1919.

grænseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/andersen-johannes-1885-1961, hentet marts 2023.

Grænseforeningens leksikon, *Cour, Vilhelm la*, 1883-1974, historiker. URL: <https://grænseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/cour-vilhelm-la-1883-1974-historiker>, hentet marts 2023.

Grænseforeningens leksikon, *Grau, Andreas*, 1883-1935, redaktør. URL: <https://grænseforeningen.dk/om-graenselandet/leksikon/grau-andreas-1883-1935-redaktoer>, hentet marts 2023.

Hansen, Hans Schultz m.fl. (red.): *Sønderjyllands historie efter 1815*, II, Aabenraa 2009.

Johnsen, Axel: *Grænsen, folket og staten: Grænseforeningens historie 1920-2020*, Grænseforeningen 2019.

Petersen-Pauli, N.P.: *Sønderjyske Rømningsmænd*, Vojens, 1921.

Sørensen, Svend Falkner: *Dansksindede soldaters flugt fra tysk krigstjeneste 1914-18*, Aabenraa, 1989.

Sørensen, Svend Falkner: "Pligtens tunge bud eller faneflugt?" I Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen (red.): *Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918*, Aabenraa 2006, s. 125-142.

NOTER

- 1 Rigsarkivet/arkivalieronline, *Sønderjyske lægdsruller (1920-1920)*.
- 2 Den Store Krig 1914-1918, *Outzen, Søren* (1896-1974); Søren Outzen, breve 1916.05.24, 1916.07.12, 1916.07.16, 1916.07.21, 1916.08.15 og 1916.08.16.
- 3 Outzen 1948, s. 31.
- 4 Sørensen 1989, s. 9 samt 2006, s. 125, 128.
- 5 Outzen 1948, s. 31.
- 6 Ibid.
- 7 Ibid.
- 8 Ibid.
- 9 Rigsarkivet, arkivalieronline: *Folketællingen 1916, Farup Sogn*, s. 43.
- 10 Sørensen 2006, s. 141.
- 11 Sørensen 1989, s. 94-ff., 2006, s. 137f., 141f.
- 12 Søren Outzen, brev 1916.10.01, 1916.10.28 og 1916.12.31.
- 13 Søren Outzen, brev 1917.03.17.
- 14 Søren Outzen, brev 1916.10.01 og 1916.11.20.
- 15 Søren Outzen, brev 1916.10.16.
- 16 Søren Outzen, brev 1918.12.18.
- 17 Beim, *Løgumkloster/Østergade* 2.
- 18 Rigsarkivet, arkivalieronline: *Folketællingen 1916, Vester Vedsted Sogn*, s. 73.
- 19 Groth, *Wilhelm Iversen*.
- 20 Beim, *Løgumkloster/Østergade* 2.
- 21 Søren Outzen, brev 1916.10.09.
- 22 Søren Outzen, brev 1916.10.01 og 1916.10.09.
- 23 Søren Outzen, brev 1916.10.16 og *Ribe Stifts-Tidende* den 11. oktober 1916.
- 24 *Ribe Stifts-Tidende* den 14.11.1950, s. 4.
- 25 Søren Outzen, brev 1916.12.16.
- 26 Outzen 1948, s. 31.
- 27 Søren Outzen, breve og *Efterskrift*.
- 28 Søren Outzen, brev 1917.04.01.
- 29 Søren Outzen, brev 1917.05.13.
- 30 Søren Outzen, brev 1917.07.24.
- 31 Søren Outzen, breve og *Efterskrift*.
- 32 Søren Outzen, brev 1918.06.28.
- 33 Sørensen 1989, s. 84ff.; Johnsen 2019, s. 41.

- 34 Søren Outzen, breve og *Efterskrift*.
- 35 Sørensen 1989, s. 96 samt 2006, s. 141.
- 36 Johnsen 2019, s. 19ff. og s. 24f.
- 37 Søren Outzen, brev 1918.11.19.
- 38 Søren Outzen, brev 1918.11.27.
- 39 Johnsen 2019, s. 20ff.; Grænseforeningens leksikon: *Cour, Vilhelm la*.
- 40 Søren Outzen, brev 1919.01.19.
- 41 Søren Outzen, brev 1918.12.06.
- 42 Søren Outzen, brev 1919.01.23.
- 43 Søren Outzen, brev 1919.02.05.
- 44 Johnsen 2019, s. 22f.; Grænseforeningens leksikon: *Grau, Andreas*.
- 45 *Dagbladet København* den 31.01.1919, s. 5 samt *Herning Folkeblad* den 31.01.1919, s. 2.
- 46 *Nationaltidende* den 25.01.1919, s. 3-4.
- 47 Søren Outzen, brev 1919.02.17.
- 48 *Berlingske Politiske og Avertissementstidende* den 21.11.1918, s. 5.
- 49 *Hejmdal* den 14.12.1918, s. 2.
- 50 *Nationaltidende* den 21.12.1918, s. 3.
- 51 Grænseforeningens leksikon: *Andersen, Johannes*.
- 52 *Nationaltidende* den 21.12.1918, s. 3.
- 53 *Jyllandsposten* den 29.12.1918, s. 4.
- 54 *Vestkysten* den 07.01.1919, s. 4.
- 55 Outzen, s. 31.
- 56 Ibid.
- 57 Ibid.
- 58 Ibid., s. 31-32.
- 59 Ibid.
- 60 Ibid.
- 61 Ibid., s. 32-33.
- 62 Ibid., s. 33.
- 63 Ibid.
- 64 Ibid.
- 65 Sørensen 2006, s. 131f.
- 66 Sørensen 2006, s. 135f.
- 67 Søren Outzen, breve sendt hjem til familien i Ellum ved Løgumkloster under tysk militærtjeneste november 1915 indtil august 1916.

Zusammenfassung

Am 4. September 1916 flüchtete der dänischgesinnte Søren Outzen, unentdeckt über die damalige Grenze zwischen Dänemark und Deutschland bei Klaaby südlich von Ribe. Südjütland war damals Teil des Deutschen Kaiserreiches und aufgrund des Ausbruchs des Ersten Weltkriegs im Jahr 1914 wurden alle wehrfähigen Männer an den Fronten benötigt. Wie so viele andere wurde auch Søren Outzen aus Ellum bei Løgumkloster zum Militärdienst eingezogen und zum Soldaten ausgebildet. Nach der Rekrutenausbildung wurde er an die Ostfront geschickt. Hier erkrankte er an Typhus und wurde nach einem langen Lazarettaufenthalt zur Genesung zu seinen Eltern nach Südjütland geschickt. Nachdem er zu Kräften gekommen war, beschloss er zu desertieren, was zu einem mehrjährigen Exil führte, zunächst in Kærbøl bei Ribe, dann in Norwegen und später an der Grundtvigs Højskole in Kongens Lyngby bei Kopenhagen. Hier erlebte er 1918 die euphorische Atmosphäre nach der Niederlage des Deutschen Reiches, als national-liberale Kräfte die Wiedervereinigung Südjütlands mit Dänemark forderten. Die Nachwirkungen der Niederlage ermöglichten es ihm, mit seiner Familie in Südjütland wieder vereint zu werden und hier wieder Fuß zu fassen. Die Geschichte von Søren Outzen wurde durch den Abdruck seiner Memoiren im Jahrbuch 1948 von DSK – dem Verband der Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltagere – enthüllt, und durch den Großteil seiner Briefe, die er in der Zeit von 1915 bis 1919 an Familienmitglieder in Ellum verschickte, wo die Briefe aufbewahrt wurden von späteren Generationen.

Anmeldelser

Auge, Oliver (red.): Glücksborg in der Zeit des Nationalsozialismus. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, 2023, 132 sider.

Denne antologi bygger på bidragene ved et symposium på Glücksborg Slot i 2021, hvor emnet var slottets historie fra 1933 til 1945. Symposiet var frugten af et samarbejde mellem afdelingen for Slesvig-Holstens lokalhistorie ved Kiels universitet, Historische Gesellschaft Glücksborg og Stiftung Schloss Glücksborg.

Antologien består af fem bidrag, som falder i logisk rækkefølge. Det første af Karen Bruhn fra Kiels Universitet befatter sig med erindringen i Slesvig-Holsten om nazismen, der som bekendt stod særligt stærkt her. Ikke desto mindre (eller måske netop derfor) har erindringen været præget af fortrængning og glemsel, hvilket, som Karen Bruhn påpeger, har understøttet en udpræget personmæssig kontinuitet fra nazitiden til forbundsrepublikken i de ledende politiske, militære og administrative lag. Sin kontinuitets-pointe (som foreligger velbeskrevet i forskningen) belægger hun med en samtidig tegning af højerestående internerede værnemagtofficerer på Glücksborg Slot umiddelbart efter krigsafslutningen. De afbillede officerer kunne alle genoptage deres militære karriere i Forbundsrepublikken. Tegningen, som er lavet af en af de internerede officerer, har Bruhn fremdraget fra slotsarkivet. Der syntes også, som Bruhn påpeger det at have været et særligt gunstigt klima i Slesvig-Holsten for, at belastede nazister med krigsforbrydelser på samvittigheden her fandt sig et fristed og kunne fortsætte deres liv og levned, ofte under en ny identitet.

I antologiens andet bidrag skildrer lederen af byarkivet i Flensborg, Broder Schwensen, i korte træk, hvad han tidligere har beskæftiget sig indgående med, nemlig Flensborgs rolle som tysk regeringsby fra Hitlers selvmord til den 23. maj 1945, hvor den nye tyske leder, storadmiral Dönitz, videreførte det nazistiske regime fra marineskolen i Mürwik. I april-maj 1945 befandt Flensborg, der ellers ikke tidligere havde været alvorligt berørt af krigsbegivenhederne, sig midt i krigens malstrøm: Flygtede topnazister, tusindvis af civile og militære embedsmænd fra det nazistiske statsapparat, civile tyske flygtninge, krigs- og kz-fanger, fremmed- og tvangsarbejdere, som skulle repatrieres, og tyske soldater fylkedes i byen i disse uger. De mange tusinde tilrejsende belastede Flensborgs forsyningssituation til det yderste, både hvad angik fødevarer, indkvartering og medicin. Ganske vist kapitulerede de tyske styrker i Nordvesttyskland, Holland og Dan-